

VIRGINIJA VASILIAUSKIENĖ

DERINAMOJO PAŽYMINIO VIETA SENOJOJE LIETUVIŲ KALBOJE

1. Dabartinės lietuvių kalbos pažymins paprastai eina prieš pažymimąjį daiktavardį. Tokia jo pozicija yra neutrali, nežymėta. Postpoziciškai jis vartojamas tada, kai jį norima pabrėžti (Schwentner 1922 : 29–30; Duryš 1927 : 81–82; Meškauskas 1929 : 45; Girdenienė 1981 : 156, 168; Ambrazas 1986 : 96; *Грамматика литовского языка* 1985 : 685–686).

Pastebėta, kad senuosiuose XVI–XVII a. raštuose derinamojo pažyminio postpozicija yra dažnesnė, tačiau išsamiau jo vieta pažymimojo žodžio atžvilgiu šiuose raštuose nėra tyrinėta, tik manoma, kad pažymins dažniau nukeliamas po pažymimojo žodžio dėl slavų kalbų poveikio – daugelis religinių knygų buvo išverstos iš lenkų kalbos (Palionis 1967 : 208; Ambrazas 1982 : 107); dėl slavų kalbų žr. *Мельничук* 1958 : 37 tt.; *Сиротинина* 1965 : 12 tt.)

Įvairių kalbų tipologiniai tyrinėjimai rodo, kad determinuojančio nario pozicija determinuojamojo atžvilgiu yra susijusi su sakinio branduolio komponentų tvarka (Greenberg 1963 : 73 tt., Hawkins 1979 : 619–620; 629 tt.). Kalboms, kurių pažymins vartojamas prepoziciškai, būdingesnis SOV žodžių tvarkos modelis. Būdvardinio (AdjN), skaitvardinio (NumN) ir įvardinio (PronN) pažyminio prepozicija tipologiškai derinasi su šiuo žodžių tvarkos modeliu (Greenberg 1963 : 73 tt.; Ambrazas 1982 : 107). Sintaksinės tipologijos darbuose nurodoma, kad labai stipri implikacija sieja pažyminį su prielinksninėmis konstrukcijomis: jei kuri nors kalba turi prielinksnines konstrukcijas, tai jos pažymins vartojamas postpoziciškai: PraepN → NGen → NAdj (Ambrazas 1986 : 99).

Dabartinei lietuvių kalbai būdingas SVO žodžių tvarkos modelis, taip pat prielinksninių konstrukcijų vyravimas tipologiškai nesiderina su pažyminio prepozicija, todėl manoma, kad šis modelis gali būti naujesnis, neseniai įsitvirtinęs literatūrinėje kalboje. Pastebėta, kad tautosakoje ir tarmėse SOV ir OV modelis dažnesnis negu dabartinėje bendrinėje kalboje (Ambrazas 1982 : 102 tt.), tačiau tokiam požiūriui pagrįsti dar trūksta išsamesnių duomenų.

Senuosiuose XVI–XVII a. raštuose derinamojo pažyminio postpozicija, kaip jau minėta, pasitaiko dažniau. Tai leido iškelti prielaidą, kad senojoje lietuvių kalboje derinamasis pažymins reguliariau galėjo būti vartojamas po pažymimojo daiktavardžio, ir šią jo postpoziciją susieti su SVO ir VO žodžių tvarkos modeliu. D. Girdenienė, patyrinėjusi derinamąjį pažyminį žemaičių tarmėje, pastebėjo, kad kreipiniuose ir disfeminizmuose jis dažniau eina po pažymimojo daiktavardžio. Ji mano, jog tokiose konstrukcijose galėjo būti

išlikusi archaiška žodžių tvarka (Girdenienė 1981 : 165 tt.).

2. Senųjų raštų duomenys padėtų nustatyti žodžių tvarkos raidos kryptį. Bet tyrinėjimą sunkina ta aplinkybė, kad beveik visi senieji tekstai yra verstiniai, patyrę nemažą kitų kalbų įtaką. Pasirenkamas šaltinis turėtų būti originalus arba bent pusiau originalus.

Šiame straipsnyje norima panagrinėti derinamojo pažyminio poziciją K. Sirvydo "Punktuose sakymų" ir J. Bretkūno "Postilėje". "Punktai sakymų" yra ne verstinis, bet originalus veikalas, pirmiausiai parašytas lietuviškai, tik po to išverstas į lenkų kalbą (Zinkevičius 1988 : 256). Šalia esantis vertimas leidžia palyginti žodžių tvarką lietuviškoje ir lenkiškoje tekstų dalyse. J. Bretkūno "Postilė" taip pat nėra vertimas, bet kompiliacinis veikalas, jį rašydamas autorius pasinaudojo savo sakomais pamokslais ir kitų protestantų teologų darbais (Zinkevičius 1988 : 66–67).

Nė vienas iš šių šaltinių stilistiniu požiūriu nėra visai neutralus, nežymėtas. Tai retorinio pobūdžio tekstai – pamokslų rinkiniai. Į tai bus atsižvelgiama naudojant statistinius duomenis bei stengiantis nustatyti vyraujančią žodžių tvarką neutraliame tekste (Reklaitis 1982 : 371 tt.).

3. Siekiant nustatyti derinamojo pažyminio poziciją pažymimojo žodžio atžvilgiu buvo išrinkti visi sakiniai su pažyminiiais iš K. Sirvydo "Punktų sakymų" pirmosios dalies ir iš 100 J. Bretkūno "Postilės" puslapių. Žodžių tvarka ištyrinėta 3447 junginiuose (2263 – iš "Punktų sakymų", 1184 – iš "Postilės"). Abiejų šaltinių statistiniai duomenys rodo (žr. 1 lentelę), kad dominuoja derinamojo pažyminio prepozicija: "Punktuose sakymų" prepoziciškai vartojama 74,3% visų derinamųjų pažyminių, o "Postilėje" – net 89,4%¹.

1 lentelė

Šaltinis	Bendras skaičius	Prepoziciniai		Postpoziciniai	
		pažyminiai		pažyminiai	
		sk.	%	sk.	%
"Punktai sakymų"	2263	1682	74,3	581	25,7
"Postilė"	1184	1059	89,4	125	10,6

Derinamojo pažyminių vartojimas prieš ar po pažymimojo žodžio tiesiogiai priklauso nuo to, kokia kalbos dalis eina tuo pažyminiu (2 lentelė). Tiek "Punktuose sakymų", tiek "Postilėje" skaitvardinis ir įvardinis pažymins dažniausiai vartojamas prepoziciškai ("Punktuose sakymų" NumN=95,2%, PronN=92,4%; "Postilėje" – NumN=100%, PronN=93%). Būdvardinio ir dalyvinio pažyminio vieta labiau įvairuoja: "Punktuose sakymų" prepoziciškai vartojama 58% būdvardinių ir 30,2% dalyvinių pažyminių, o "Postilėje" atitinkamai – 86% ir 67,8%. Kaip matome, būdvardis ir dalyvis "Postilėje"

¹ Statistiniai duomenys ir toliau bus pateikiami tokia tvarka: pirmiausiai iš "Punktų sakymų", o po to iš "Postilės".

gerokai dažniau eina prieš pažymimąjį žodį.

Pažyminių, einančių skaitvardžiu, įvardžiu, būdvardžiu ir dalyviu, poziciją pravartu aptarti atskirai.

3.1. Kaip jau minėta, skaitvardis dažniausiai eina prieš pažymimąjį žodį – PS 95,2%, BrP 100%.

Teyp skaitome ape Sauli karaku/ kuri rasztas sako d w e i s m e t u s karalawusi vnt Israelo PS 136₁₂₋₁₅. *P i r m a i e d i e n a i e ischmokam/ ghi tikrai isch Czistos Ponos Marios Betleheme gimusi* BrP 93₁₂₋₁₄.

Po pažymimojo žodžio "Punktuose sakymų" eina tik 4,8% skaitvardinių pažyminių (4 pavyzdžiai). Du iš jų randame ne pačiuose punktuose, o evangelijų ištraukose, kurias, matyt, vertė ne pats K. Sirvydas (Zinkevičius 1988 : 256).

Ir iszeis ape a d i n u t r e ć i u izwido kitus stowinćius vnt turgawićiu dikus... PS 317₇₋₈. *A buwo tinai iz akmenio s u d a y ś i e ś i padeti pagal apćistimo żydu...* PS 214₁₀₋₁₁.

Vienu atveju skaitvardis vartojamas prepoziciškai, kai prieš pažymimąjį daiktavardį pavartotas kitas pažyminy (plačiau apie tokius atvejus žr. 3.3.).

Tie k u s n i e y t r i s i r a a n i e / k u r i u o s u s ... PS 379₂₄₋₂₅.

Skaitvardinio pažyminio vieta daiktavardžio atžvilgiu lietuviškame ir lenkiškame "Punktų sakymų" tekste skiriasi: trimis atvejais iš keturių lietuviškos dalies postpozicinių pažyminių atitinka lenkiškos dalies prepozicinis. Pavyzdžiai: *tobulibiu dewiniu* PS 86₂₂₋₂₃ – *dźiewići doskonałości*; *adinu trećiu* PS 317₇₋₈ – *trzecię godzinie*; *suday śieśi* PS 214₁₀ – *sześć slagiew*.

3.2. Įvardiniai pažyminiai beveik visada vartojami prepoziciškai – PS 92,4%, BrP 93% (2 lentelė). Jie abiejuose tyrinėjamuose šaltiniuose sudaro daugiau kaip pusę visų prepozicinių pažyminių (PS 59,9%, BrP 50,1%; žr. 3 lentelę). Postpozicinių pažyminių dažniausiai eina būdvardis, bet įdomu pastebėti, kad įvardinis pažyminy sudaro net 32% visų "Postilėje" vartojamų postpozicinių pažyminių (PS 14,3%, žr. 4 lentelę).

Beje, parodomieji įvardžiai *tas, ta, šis, ši, šitas, šita, anas, ana* kai kuriais atvejais vartojami panašiai kaip dabartinių Vakarų Europos kalbų artikeliai. Tokiais atvejais A. Rosinas yra pasiūlęs juos vadinti artroidais (Rosinas 1972 : 84; 88–89; 1980 : 96 tt.; 1988 : 59 tt.). Tačiau šių įvardžių artimumo artikeliams laipsnį sunku tiksliau apibrėžti, tad toliau jie nuo kitų įvardinių pažyminių neskiriami, nes bus svarbiausia apibrėžti jų poziciją daiktavardžio atžvilgiu.

Minėtieji parodomieji įvardžiai sudaro nemažą dalį visų įvardinių pažyminių – maždaug pusę (43,7% ir 52,5%).

Kai kurių pažyminių vartojimo dažnumas, matyt, priklauso nuo teksto tarminių ypatybių (žr. 5 ir 6 lenteles). K. Sirvydas dažniau už J. Bretkūną vartoja įvardį *kitas*, bet rečiau įvardį *šis*. Tik K. Sirvydui būdingas įvardis *tūlas*. Vietoj *kiekvienas* J. Bretkūno pamoksluose vartojamas *kožnas, kiekvienas* pavartotas tik vieną kartą.

Bet k i e k w i e n a s ź m o g u p o i o a k i m t h i e k s t o w i n t i BrP 81₁₃₋₁₄.

Tiktai keletas įvardinių pažyminių abiejuose šaltiniuose postpoziciškai vartojami dažniau. Pirmiausia tai įvardžiai *anas, ana* (PS 15,9%, BrP 15,4%)

Skaitvardinio, įvardinio, būdvardinio ir dalyvinio pažyminio pozicija

Šaltinis	Skaitvardinis			Įvardinis			Būdvardinis			Dalyvinis					
	Pažyminis	Pr	%	Pažyminis	Pr	%	Pažyminis	Pr	%	Pažyminis	Pr	%			
"Punktai sakymų"	80	95,2	4	4,8	1008	92,4	83	7,6	556	58	42	39	30,2	90	69,8
"Postilė"	82	100	—	—	530	93	40	7	407	86	14	40	67,8	19	32,2

Prepozicinių pažymių pasiskirstymas pagal kalbos dalis

Šaltinis	Skaitvardinių		Įvardinių		Būdvardinių		Dalyvinių	
	Bendras skaičius	%	pažymių sk.	%	pažymių sk.	%	pažymių sk.	%
„Punktai sakymų“	1682	4,7	1008	59,9	556	33,1	39	2,3
„Postilė“	1059	7,7	530	50,1	407	38,4	40	3,8

Postpozicinių pažymių pasiskirstymas pagal kalbos dalis

Šaltinis	Skaitvardinių		Įvardinių		Būdvardinių		Dalyvinių	
	Bendras skaičius	%	pažymių sk.	%	pažymių sk.	%	pažymių sk.	%
„Punktai sakymų“	581	0,9	82	14,3	403	69,4	90	15,5
„Postilė“	125	—	40	32	66	52,8	19	15,2

ir *pats, pati* (10,8% ir 12,2%). Juos linkstama vartoti postpoziciškai, matyt, siekiant labiau pabrėžti daiktavardį.

5 lentelė

K. Sirvydo "Punktuose sakymų" dažniau vartojamų įvardinių pažyminių prepozicijos ir postpozicijos santykis

Įvardinis pažyminys	Prepoziciškai		Postpoziciškai	
	vartojamų		vartojamų	
	Pr	%	Po	%
<i>Tas</i>	384	97	12	3
<i>Visas</i>	192	97	6	3
<i>Kitas</i>	123	99,2	1	0,8
<i>Tūlas</i>	72	75,8	23	24,2
<i>Visoks</i>	65	95,6	3	4,4
<i>Anas</i>	37	84,1	7	15,9
<i>Toks</i>	28	90,3	3	9,7
<i>Pats</i>	33	89,2	4	10,8
<i>Kiekvienas</i>	21	91,3	2	8,7
<i>Šis</i>	17	100	—	—
<i>Koks</i>	2	11,1	16	88,9

...teyp regiesime karalistey a no y Diewu Tewu/ Dwašiu szwentu ir Sunu Diewo PS 337₁₆₋₁₉. Lutheru ir Kalwinu eldiutes ne turi stirniko *Christaus paties/ ney kitu nuog io istatu* PS 275₃₁ – 276₁₋₃. *Er pawirsta d ū n a a n n a, perszegnota ing kuna* BrP 66₅₋₆.

Taip pat galima pastebėti, kad "Punktuose sakymų" šių įvardžių postpozicija dažnesnė prieš pauzę. Tai sietina su ta aplinkybe, kad lietuvių kalboje labiau pabrėžiama antroji nuo galo pozicija (Girdenienė 1971 : 41; 1981 : 162–163).

Teyp dare du š i a a n a/ ir tuo miegu miegoio/ kuri ape sawi teyp bilo PS 284₂₇₋₂₉. *Pirma, žinklas ira ž i m e a n a/ kuriosp szauda kas* PS 190₁₆₋₁₇. ...*kiekwienas moka irtis ing karalisty dungaus... bet plaukia tiesiagiuy ing pragaru pati* PS 276₅₋₆.

Postpoziciškai vartojamas įvardis *pats, pati* ne visuomet sudaro atributinį junginį: su daiktavardžiu jis gali būti susijęs ir apoziciniu santykiu (Valeckienė 1984 : 117–118; 123). Šis ir kai kurie kiti postpoziciškai vartojami įvardžiai (*visas, visa, tas, ta*) dar kartą nurodo daiktavardžiu pasakytą daiktą:

J. Bretkūno "Postilėje" dažniau vartojamų įvardinių pažyminių prepozicijos ir postpozicijos santykis

Įvardinis pažymins	Prepoziciškai vartojamų		Postpoziciškai vartojamų	
	Pr	%	Po	%
<i>Tas</i>	121	98,4	2	1,6
<i>Šis</i>	111	96,5	4	3,5
<i>Visas</i>	105	96,3	4	3,7
<i>Pats</i>	36	87,8	5	12,2
<i>Šitas</i>	35	100	—	—
<i>Kitas</i>	30	96,8	1	3,2
<i>Kožnas</i>	17	94,4	1	5,6
<i>Anas</i>	11	84,6	2	15,4
<i>Koks</i>	8	32	17	68

Bei Kristus pats ai teipo kalba BrP 721. Tugi aniemus sudna diena bus sunku nūg ta Die w u i p a c z i a m atsakiti BrP 99₁₉₋₂₀. Todrin iog ž m o n e s w i s i ira tikri newalnিকay Diewo PS 322₆₋₈. Smertis ir szeme turres numiruses szmones wissas ischdūti BrP₁₉₋₂₀. Nes iu d u s i a s t a s g i/ kurios pirmay kuny giweno/ kunuosna sawo per galiby Diewo sugružintas buwo PS 88₂₋₆.

Dar dažniau negu anksčiau minėti įvardžiai postpoziciškai vartojamas tūlas, kuris pastaruoju metu siūlomas laikyti būdvardžiu (Rosinas 1986 : 30 tt.). Tūlas postpozicinė vartoseną savo dažnumu (23%) panašiai į kai kurių būdvardžių (plg. *baisus* – 23,5%, *geras* – 24,6%), bet panašiai kaip minėtų įvardžių jo postpozicija pabrėžia pažymimąjį žodį – daiktavardį:

Wadinasi waystu/ kuriuo gidžiasi žieyzdai ir ligos tulos PS 355₁₋₂. Dušioy seia galibes tulas atminti/ iszmoniu/ luosu noru: ir wet tose seia mokslu tulu PS 292₃₋₆.

Tūlas postpozicijai būdinga dar viena ypatybė: šis įvardis dar dažniau negu *anas* po pažymimojo žodžio eina prieš pauzę (žr. ir ankstesnius pavyzdžius):

Karias ira badas/ maras/ ligos tulos PS 260₂₉₋₃₀.

Prepoziciškai vartojamo įvardžio tūlas pozicija sakinyje nėra šitaip apibrėžta:

Kieldawo stalu aba puotu daridawo didy tulu walgiktū ir gierimu pibnu PS 227₅₋₈. Tuo rodžia kad Diewas...daro tulus dayktus vnt dungaus ir vnt žiemes PS 96₁₀₋₁₅.

Nuo kitų įvardžių savo pozicija ryškiai skiriasi įvardis *koks*. Po pažymimojo žodžio jis eina net dažniau negu prieš jį (PS 88,9%, BrP 68%).

Sunus ima turtu tewo sawo ne ažu d a r b u s k a k i u o s / bet todrin iog sunus ira PS 323₃₀ – 324₁₋₃. ...*ir teyp ape kitos io tikribes pa truputi ku gaudome / ir kayp l u s t e l i k o k i aukso saw nulauziame* PS 209₂₋₆. *Kadda s ž m o g u s k o k s a i stala pakloij alba pakel / s w e c z i u s k a k i u s pakwietens / alba su sawa szejmina noredams walgiti* BrP 64₂₆ – 65₁₋₂. *Tadda Kristus mumus sawa kuna ir kraughi kaip s ž e n k l a k o k i malones dūst* BrP 67₂₀₋₂₁.

Pirmiausia, tokiai šio įvardžio vartosenai galėjo turėti įtakos jo nežymioji reikšmė, pagal kurią jis atitinka šiuo metu vyraujantį įvardį *koks* *nors*. Antra, *koks* tik postpoziciškai vartojamas samplaikose *kažin koks, bet koks, maža koks* ir pan., kur jis turi panašią apozicinę funkciją kaip jau minėtas *pats*. Tai leidžia manyti, kad nežymimojo įvardžio *koks* postpozicija yra reliktinė, ir konstrukcijos, kuriose šis įvardis vartojamas enklitiškai po labiau pabrėžiamo daiktavardžio, yra išlaikiusios senesnę būklę.

Prepoziciškai šis įvardis dažniausiai vartojamas tada, kai pažymimasis daiktavardis dar turi kitų pažyminių:

...*iz tu mariu sema wisi / kurie turi k o k i u sawimp Die wo m i l i s t u* PS 173₃₋₆. *Esch nei Kristus esmi / nei Elioschus / nei wel k i t s k o k s a i P r a r a k a s* BrP 40₂₃₋₂₄. *Isch nauio Testamento... girdeiom Kristu tikrai... Bethleheme gimusi ir kaip k i t a k o k i p r a s t a B e r n e l i wistiklosna inwistita* BrP 70₁₋₆.

Įvardžių pozicija gali nesutapti lietuviškame "Punktų sakymų" tekste ir lenkiškame vertime: šiame pamokslų rinkinyje yra 9,6% junginių, kuriuose įvardis, lietuviškame tekste einantis po pažymimojo žodžio (NPron), lenkiškoje teksto dalyje eina prieš jį (PronN), pvz.: *sutwerimo kiekwienu* PS 79₂₃₋₂₄ – *každego stворenia; widuris pačius* PS 87₋₈ – *samych wnetržności; dienomis šitomis* PS 370₂₂₋₂₃ – *te dni; laymiby tokiu* PS 38₂₇ – *takie szczęście; mariu wisu* PS 209₁₀₋₁₁ – *wszystkiego morża*.

Tokių junginių, kur lietuviškame tekste būtų PronN, o lenkiškame NPron yra labai mažai (0,8% visų prepoziciškai vartojamų įvardžių), pvz.: *to swieto* PS 108₂₆ – *swiata tego; tasay žodis* PS 341₂₈ – *słowo to; wisi žmones* PS 358₂₀ – *lud wszytek*.

Dėl to įvardžio postpoziciją paaiškinti lenkų kalbos įtaka negalima. Pabrėžti tam tikrus teksto vienetus autoriams buvo aktualu, nes patys tekstai (pamokslų rinkiniai) buvo skirti sakybinei kalbai. Pozicijos įvairumą kartais matome ir tame pačiame sakinyje.

Kaczei bei s ž m o n e s w i s s i bei A n g e l a i w i s s i rodas noretu sžinoti / kū metu alba kaddai Ponas Jesus antra karta isch dangaus tur ataiti suditu w i s s a s s ž m o n e s BrP 21₉₋₁₂. *A schitta buda ne pramane s ž m o g u s k o k s a i prastas / nei wel didis k o k s a i D a k t a r a s / nei wel Popieszus / nei wel C i e s a r a s k o k s a i / nei wel Angelas Diewo* BrP 63₂₂₋₂₅.

Net tas pats įvardis su tuo pačiu daiktavardžiu dažnai vartojamas dvejojai, pvz.: *kiekwienam dayktuy* PS 99₂₆₋₂₇ – *dayktuy kiekwienam* PS 99₃₁₋₁₀₀₁; *šitomis dienomis* PS 365₁₅ – *dienomis šitomis* PS 370₂₂₋₂₃; *wisokiu*

turtu PS 378₂₄ – turtu wisokiu PS 376₆₋₇; prarakas koksai BrP 42₂₅ – koksai prarakas BrP 40₂₄; patsai Kristus BrP 41₁₋₂ – Kristus patsai BrP 9₁₄; wissas szmones BrP 10₂₁ – szmones wissas BrP 19₂₀ ir t.t.

Taigi įvardžio postpozicija, matyt, yra lietuvių kalbai būdingas reiškinys. Įvardinis pažymynys vartojamas postpoziciškai norint pabrėžti daiktavardį, taip pat jo postpoziciją galėjo sąlygoti sakinio intonacija, be to, įvardis eina po daiktavardžio, kai su juo yra susijęs apoziciniu ryšiu.

3.3 Būdvardžiai dažniau už skaitvardžius ir įvardžius vartojami postpoziciškai (PS 42%, BrP 14%). Skaitvardžių ir įvardžių postpozicijos dažnumas abiejuose šaltiniuose sutampa, o būdvardžių – smarkiai skiriasi (skirtumas – 28%).

Būdvardiniai pažyminiai nėra labai įvairūs, didelė jų dalis nuolat kartojasi. Tai leidžia nustatyti skirtingus įvairių leksemų vartosenos polinkius (žr. 7 ir 8 lenteles).

7 lentelė

K. Sirvydo "Punktuose sakymų" dažniau vartojamų būdvardinių pažyminių prepozicijos ir postpozicijos santykis

Būdvardinis pažymynys	Prepoziciškai		Postpoziciškai	
	vartojamų		vartojamų	
	Pr	%	Po	%
<i>Didis</i>	104	67,5	50	32,5
<i>Geras</i>	49	75,4	16	24,6
<i>Amžinas</i>	41	62,1	25	37,9
<i>Mažas</i>	26	81,3	6	18,7
<i>Tikras</i>	26	65	14	35
<i>Piktas</i>	24	68,6	11	31,4
<i>Sunkus</i>	24	66,7	12	33,3
<i>Šventas</i>	20	16,7	100	83,3
<i>Aukštas</i>	14	61	9	39
<i>Baisus</i>	13	76,5	4	23,5
<i>Senas</i>	11	68,8	5	31,2
<i>Brangus</i>	9	39	14	61

K. Sirvydo "Punktuose sakymų" tikrai dviejų būdvardžių postpozicija yra dažnesnė už prepoziciją – *brangus* (Po 61%) ir *šventas* (Po 83,3%). Aštuonis kartus iš keturiolikos būdvardis *brangus* eina to paties daiktavardžio pažyminiu – *akmuo brangus*:

Tie dayktay... vadinasi auksu/ sidabru/ žimčiugays/ a k m e n i m i s b r u n g u m i s/ turtu/ izdu PS 366₁₁₋₁₈. Ažusimileiau prisakimu tawo labiaus negi aukso ir tapažiuso a k m e n i o b r u n g a u s PS 354₂₂.

Paprastai būdvardis *šventas* eina po pažymimojo daiktavardžio įvairiuose terminologizuotuose junginiuose: *rasztas szwintas, Dwasia szwinta, Ionas szwyntas, Bažničia szwynta* ir pan. Šio būdvardžio postpozicijai, matyt, turėjo įtakos kitos kalbos (lotynų, lenkų), iš kurių arba per kurias atėjo tos sakralizuotos bažnytinės frazės su atitinkama dėmenų tvarka (plg. lot. *spiritus sanctus*, lenk. *duch święty* ir pan.).

Teyp J o n u i s z w y n t a m szaukiunčiam kayp balsuy atsiliepe ne maža tu/ vnt kuriu anas szauke PS 139₂₄₋₂₇. Jam pačiam ir wienam duota ira Dwasia/ tay ira dowanos D w a s i o s s z w e n t o s be mieras PS 178₁₉₋₂₃. Tie rayšitoiey/ bus paties žmogaus tikra io širdis... bus a n i e l t a y s z w y n t i e i i/ bus welinay/ bus ir kiti sutwerimay PS 5₁₇₋₂₅.

Visų kitų dažniau pasitaikančių būdvardinių pažyminių prepozicinis dažnumas svyruoja maždaug tarp 60% ir 75%.

"Postilėje" šiek tiek dažniau postpoziciškai vartojamas būdvardis *mielas* (Po 25%), ypač einantis kartu su nederinamuoju įvardiniu pažyminiu:

8 lentelė

J. Bretkūno "Postilėje" dažniau vartojamų būdvardinių pažyminių prepozicijos ir postpozicijos santykis

Būdvardinis pažyminys	Prepoziciškai		Postpoziciškai	
	vartojamų		vartojamų	
	Pr	%	Po	%
Šventas	87	88,8	11	11,2
Didis	60	89,6	7	10,4
Sudnas	32	100	—	—
Amžinas	31	86,1	5	13,9
Prastas	28	90,3	3	9,7
Tikras	20	83,3	4	16,7
Brangus	16	88,9	2	11,1
Geras	15	88,2	2	11,6
Linksmas	10	91	1	9
Mielas	9	75	3	25

Ir daug sžmoniū s a w a d u s c h e l e m i e l a Diewui attadūtu/ ir amsžinai butu ischganiti BrP 13₂₀₋₂₂. Nūg ko apsaugok mus Diewe Tiewe per Jesu Kristu S u n u t a w a m i e l a BrP 69₈₋₉.

Visų kitų dažniau "Postilėje" prepoziciškai vartojamų būdvardinių pažyminių dažnumo amplitudė svyruoja tarp 83% ir 91%.

Abiejuose šaltiniuose nėra dažniau vartojamo būdvardinio pažyminio, kuris būtų tik prepozicinis arba tik postpozicinis.

Būdvardžio vieta daiktavardžio atžvilgiu paprastai sutampa "Punktų sakymų" teksto lietuviškoje ir lenkiškoje dalyse.

Nesutapimų labai mažai. Tokių junginių, kur lietuviškoje dalyje AdjN, o lenkiškoje NAdj yra 2,7%; pvz.: *durno wiro* PS 321₃ – *męža głupiego*; *vmżinu iżganimu* PS 144₂₄ – *zbawienie wiećżne*; *biaurriu palaydu* PS 345₂₉₋₃₀ – *brzydkich rozpust*; *paganiszko diewayćcio* PS 42₂₉₋₃₀ – *bożka poganckiego*; *wienatii Sunu* PS 66₂₇ – *Syna iednorodzonego* ir t.t.

O tokių junginių, kur lietuviškoje dalyje NAdj, o lenkiškoje AdjN yra 4%: *gieydulu paktu* 232₂ – *zlych żgdź*; *luosibes piktos* PS 71₉₋₁₀ – *zley wolności*; *szwyntibes retos* PS 75₇₋₈ *rżatkiey swiętobliwości*; *warnu iuodu* PS 85₂₈ – *czarna wrona*; *pagundimu sunkiu* PS 24₂₅₋₂₆ – *ciężskich pokus* ir t.t.

Iš šių nesutapimų matyti, kad lietuviškos teksto dalies prepozicinio būdvardžio vieta, verčiant į lenkų kalbą keičiama labai retai (2,7%); priešingai, NAdj verčiama į AdjN netgi šiek tiek dažniau (4%). Taigi būdvardžio postpozicijos paaiškinti lenkų kalbos įtaka negalima.

Pirmojoje lietuvių kalbos gramatikoje D. Kleinas yra rašęs: "Lietuvių kalbos būdvardžiai, kaip lotynų ir graikų, derinami gimine, skaičiumi ir linksniu. O nuo vokiečių kalbos skiriasi tuo, kad lietuvių kalbos būdvardžiai stovi ir prieš savo daiktavardį, ir po daiktavardžio. Vadinas, teisingai būtų sakoma: *piemū geras* ir *geras piemū*" (Pirmoji lietuvių kalbos gramatika 1957 : 512).

Tai, kad būdvardžio vartojimas prieš arba po pažymimojo daiktavardžio galėjo būti motyvuotas, rodytų jo pozicijos įvairavimas (panašiai kaip įvardinio pažyminio). Neretai būdvardis vartojamas dvejopai su tuo pačiu daiktavardžiu; pvz.: *aukszto kalno* PS 377₁₀ – *kalno aukszto* PS 310₃₁; *brungiu prekiu* PS 365₂₀ – *prekiu brungiu* PS 366₈; *didźiu rupeščiu* PS 144₂₆₋₂₇ – *rupeščiu didźiu* PS 134₂₋₃; *piktus Anielus* PS 373₂₁₋₂₂ – *anielus piktus* PS 259₂₃; *tikru Diewu* PS 30₂₂ – *Diewu tikru* PS 62₁₈; *amsźinu karaliumi* BrP 9₂₁₋₂₂ – *karaliumi amsźinu* BrP 12₅; *czistos panos* BrP 6₁₇ – *Pannos czistos* BrP 16₁₂; *grieschnoio szmogaus* BrP 89₈ – *szmogaus grieschnoio* BrP 76₂₀; *prastas szmogus* BrP 46₁₈ – *szmogus prastas* BrP 63₂₂ ir t.t.

Netgi tame pačiame sakinyje būdvardžio pozicija įvairuoja:

Tays żodźieys żada Diewas iż g i m i n e s a u k s z t o s karalu/ kuriu wadina a u k s z t u C e d r u/ duot Christu aba Mesiaźiu/ kuris iż pradźios bus m a s ź a s z a k i e l e/ iauna/ layba/ a potam vzaugs C e d r u łabay d i d ź i u PS 311₆₋₁₅. *Wisas s w i e t a s d i d i s ira stebuklingas/ bet ir m a s ź a s s w i e t a s/ tay ira źmogus/ kuriami surakino aba sukrowe Diewas d i d i s w i e t a s/ tay ira źmogus/ kuriami d i d ź i o s w i e t o/ toł stebuklingiesnis ira* PS 176₁₅₋₁₄. *Maria ira m e r g a c z i s t a/ pirm usźgimimo/ patime usźgimimme ir passiliekt c z i s t a m e r g a/ po pagimdimo sawa* BrP 57₁₉₋₂₀.

Taigi minėti duomenys rodo, kad ir būdvardžio prepozicija, ir jo postpozicija pažymimojo žodžio aržvilgiu yra senosios lietuvių kalbos ypatybė. Tad svarbu nustatyti, kada būdvardinis derinamasis pažyminys eina prieš daik-

tavardį, o kada yra vartojamas po jo. Čia pravartu atkreipti dėmesį į kelis atvejus:

3.3.1. Būdvardinis pažyminys, einantis prieš daiktavardį, dažniausiai nepabrėžiamas:

Didžiu milistu rodžia tiemus/ kurie žiemandamies pokim io letami ir plakami dungaly waykšžioia PS 56₂₆ – 57₂. *Kaip nu newienas sawa prastos gimines delei netur nussiminti/ teip atpent newienas sawa didžios gimines delei netur issikelti* BrP 82₆₋₇.

3.3.2. Būdvardinis prepozicinis pažyminys labiausiai pabrėžiamas tada, kai jis esti atskirtas nuo savo pažymimojo daiktavardžio kokio nors kito žodžio (tai vadinamoji distancinė prepozicija, apie ją žr. 4). Toks pažyminys, pasak D. Girdenienės (1981 : 159), paprastai perteikia esminę informaciją:

...o tay dažnay daro tiemus/ kurie ne teyp didi turi sargiby vnt širdies sawo PS 200₈₋₁₁. *...idant Ponas Dievas Tiewas Kristui scham Sunui sawam gera dūtu palaima* BrP 4₁₈₋₂₀.

3.3.3. Būdvardis dažniausiai vartojamas po pažymimojo žodžio norint ekspresyviai pabrėžti tam tikrus teksto žodžius ar žodžių grupes, išryškinti retorinę sakinio intonaciją ir jo ritmą (Степанов 1989:228). Kai kur postpoziciją galėjo sąlygoti ir gramatinė sakinio struktūra arba kitų kalbų poveikis.

3.3.3.1. Būdvardis, einantis po pažymimojo žodžio, gali būti pabrėžiamas pats:

Guldžia kas diena vnt stalo duonu giwu PS 227₁₄₋₁₆. *Vnt akmenu kietu puota ta sekta/ tasay žodis* PS 343₉₋₁₁. *Sudžia iszmintingas sudis žmones sawo* PS 22₁₄₋₁₆.

D. Girdenienė taip pat yra pastebėjusi, kad nukeltas po pažymimojo žodžio, būdvardis yra paryškinamas, labiau pabrėžiamas (Girdenienė 1981 : 159).

3.3.3.2. Būdvardis gali eiti po pažymimojo daiktavardžio, kai šis dar turi įvardinį prepozicinį pažyminį:

Jey sunum but karalaus... didis ira daiktas/ kayp tol didesnis... turet ažu Tewu anu Maie stotu aukščiausi PS 103₁₅₋₂₃. *Jog ira mariomis/ iumpi reykia ieszkot žimčiuugu/ ir akmeniū brungiu wisokiu gieribiu szwyntu* PS 189₂₁₋₂₅. *Tas katas gietažinīs ira wiltis druta* PS 278₁₀₋₁₁. *Wisas swietas didis ira stebuklingas* PS 176₁₆₋₁₇.

Šio tipo konstrukcijos yra būdingos tik vienam iš tyrinėtų šaltinių – "Punktams sakymų".

3.3.3.3. Būdvardinis derinamasis pažyminys taip pat neretai vartojamas postpoziciškai tokiose sudėtingesnės struktūros konstrukcijose: pažymimasis daiktavardis-savybinis įvardis- būdvardinis pažyminys:

Galausei Pona Jesu Kristu... ischroda io kosanis kures ghis sake/ ir darbaio indiwni BrP 6₁₉₋₂₀. *Treczaie dienaie girdoiom pati Diewa Tiewa per Angela sawa Schwenta schita Užgimima sawa suna u s... apsakidinoiusi* BrP 18-19. *...teyp Wieszpats pakolay vnt žiames giwena tureio sawimp dušioy sawo szwenčiausiey ir linksmyby*

aba saldibj regiedamas Diewu PS 309¹⁵⁻²⁰. ...ta duona ira k u n a s i o s z w e n ć i a u s i a s sakramenty altariaus PS 227¹⁸⁻²⁰.

"Punktuose sakymų" tokių sudėtinių junginių derinamuoju pažyminiu, dažniausiai eina būdvardis šventas, pvz.: *akiu io szwenćiausiu* PS 364⁸; *Bažnicia io szwynta* PS 203²³⁻²⁴; *koiose io szwinćiausiose* PS 337⁹.

3.3.3.4. Labai dažnai būdvardis vartojamas postpoziciškai sakinio gale arba prieš kokią nors pauzę sakinio viduryje, paprastai žymimą skyrybos ženkle. Tokia postpozicinio pažyminio vieta būdinga abiemis tyrinėtiems šaltiniams.

O toki iszmintis ira žmoguy swieto sekietoiuy smertis ir p r a p u l t i s v m ž i n a PS 382⁷⁻¹⁰. *Wieszpats Jesus Christus Diewas ir žmogus ira mumus k n i g o m i s g i w o m i s* PS 18¹³⁻¹⁶. *Daug ira n u o d e m i u s u n k i u / kuriu žmogus pačiu tiktay sirdziu dasilaydzia* PS 147²¹⁻²⁴. *Kadangi ghis esti musu k a r a l u m i a m s ž i n u / kursai mus po akim sawa dangaus Tiewo apteisin ir amszinai ischgana* BrP 12⁴⁻⁷. *Ir schito delei giest B a s z n i c z e k r i k s c h c z o n i s c h k a / Bernelis paschlowintas/est mumus usz gimmes* BrP 71²³⁻²⁵.

Taip pat buvo pastebėta, kad būdvardinį pažyminį linkstama vartoti po pažymimojo žodžio tuo atveju, kai iš kelių vienaarūšių sakinio dalių tik kuri nors viena tą pažyminį turi:

Risza runkas io/ kad pameta tomis dienomis d a r b u s g i e r u s / Basznicziu/ maldas/ klausimu mišios szwentos PS 364¹⁷⁻²¹. *Tie rayšitoiey bus paties žmogaus tikra io širdis... bus a n i e l a y s z w y n t i e i i / bus welinay/ bus ir kiti sutwerimay* PS 5¹⁷⁻²⁵. *Tadda ghis kit nieka negal pakelti kaip dūna/ bei wina/ tatai esti strowa ir g i e r i m a p r a s t a* BrP 65²⁻⁴.

Būdvardis, einantis prieš pauzę paprastai nėra pabrėžiamas. Paskutinė frazės pozicija, lyginant su tokia pat frazės pradžios pozicija, yra apskritai nežymėta, o remos centras šnekamojoje kalboje dažniausiai būna priešpaskutinėje pozicijoje (Girdenienė 1981 : 161–162). Taigi tais atvejais, kai būdvardis eina prieš pauzę, yra pabrėžiamas pažymimasis daiktavardis.

3.3.3.5. J. Bretkūno "Postilėje" postpozicinį būdvardį nuo pažymimojo žodžio gali atskirti nežymimasis įvardis koks:

...ne czirgu k a k i u b r a n g u ussedens bet assilu / be wissokios puikistes ir lepistes BrP 9²⁻³. *Anis negal permaniti/ kodelei tatai nusidūst/ iog teip brangus Bernelis/ ne p i l l i j e k o k i o e d i d ž o i e laikose* BrP 101²¹⁻²².

3.3.3.6. K. Sirvydo ir J. Bretkūno raštuose derinamojo pažyminio postpozicija dažnesnė tada, kai tekste atpasakojamas Šventojo Rašto ar kitų bažnytinių veikalų turinys:

Ir imsiu tieg asz isz širdies c e d r o a u k s z t o ir padesiu iz wiršines szaku io maszu rikszteley nulauzsiu/ ir isadinsiu vnt k a l n o a u k s z t o ir v z s i k i e l u n ć i o . Vnt k a l n o a u k s z t o Israelo isadinsiu ii ir žiels ir daris waysiu/ ir bus c e d r u d i d ž i u PS 310²⁵⁻³¹¹³. *Iumus schendiena usz gimme Ischgelbetois. ... Kristus insikunija per D w a s e S c h w e n t a isch Marios Czistoses Mergos. Ir schito delei giest B a s z n i c z e k r i k s c h c z o n i s c h k a / Bernelis paschlowin-*

t a s/ est mumus uszimmens. Item. Mumus gimens mumus dūtas/ isch m e r g o s n e l i t e t o s. Bei Kristus patsai teipo kalba/ Teyp Diewas numileia Swieta/ Iog S u n u sawa w i e n a t i g h i dawē BrP 71₂₀ – 72₂.

Derinamojo pažyminio vietą šiuo atveju galėjo veikti lotyniškų ar lenkiškų bažnytinių veikalų įtaka ir retoriniai motyvai – siekimas išryškinti, pabrėžti tam tikras sakralinių tekstų sąvokas.

3.3.3.7. Būdvardis dažniau eina po pažymimojo daiktavardžio, kai su juo sudaro terminologizuotą junginį: *szmogus grieschnas* BrP 68₃; *Basznicze krikschczonischka* BrP 71₂₄; *Dwasia szwynta* PS 175₃₋₄ ir pan. Atitinkamuose lotynų ir lenkų kalbų junginiuose panašiais atvejais būdvardis eina po pažymimojo žodžio, tad čia irgi galima tų kalbų įtaka.

Kaip jau buvo minėta, K. Sirvydo "Punktuose sakymų" būdvardis po pažymimojo žodžio eina gerokai dažniau negu J. Bretkūno "Postilėje" (PS 42%, BrP 14%). Toks ryškus skirtumas tikriausiai atsirado dėl keleto priežasčių.

K. Sirvydas savo pamoksluose gausiau vartojo retorinio pobūdžio išraiškos priemones. Jo pamokslai parašyti puošniu, ekspresyviu stiliumi, būdingu baroko epochai, todėl juose daug inversijos atvejų.

Daug labay padest weiey gieri tiemus/ kurie iriasi per marias PS 279₁₋₃.
Dega vgnis giedulu piktū wisuose PS 232₁₋₃.

J. Bretkūno pamokslai parašyti paprastesniu, ne tokiu pakiliu ir emocingu stiliumi, juose vartojama mažiau retorinio pobūdžio raiškos priemonių. Būdvardžio postpoziciją "Punktuose sakymų" galėjo skatinti ir lenkų kalbos poveikis. Kadangi vokiečių kalboje būdvardinis pažyminys paprastai eina prieš pažymimąjį žodį, tai vokiečių kalba tiesiogiai paveikti postpozicinės būdvardžio vartosenos "Postilėje" negalėjo. Taip pat galima daryti prielaidą, kad būdvardžio pozicijos skirtumą galėjo sąlygoti ir autorių tarmė.

3.4. Dalyvinis derinamasis pažyminys vartojamas postpoziciškai dar dažniau negu būdvardinis – "Punktuose sakymų" jo postpozicija yra vyraujanti – 69,8%, o "Postilėje" siekia 32,2%. Po pažymimojo žodžio dalyvinis pažyminys eina panašiais atvejais kaip ir būdvardinis:

Pasleptes izganimo musu wadinasi izdu azusleptu/ zimciugays/ akmenimis brungumis PS 186₂₀₋₂₅. *Vgni tieg degunčiu azugiesia wunduo* PS 240₁₋₃. *Teyp sunus Heli izlepinti palado bauriey* PS 212₂₆₋₂₈. *Kitos motinos su sopuleys neiszakitays gimdzia/ o Ponna Maria su neiszakitu dziaugsmu sunu sawo pagimde* PS 169₂₀₋₂₄. *...schicze weysdek idant ir tu ta zodi Diewo girde ta neuzmirschtumbei* BrP 99₁₁₋₁₃. *Bet nu Pone Diewe gelbek szmones pawargusias* BrP 91₁₈₋₁₉. *Ghis mane siunte... idant schirdis sulauszitas gidicziau* BrP 34₂₀₋₂₂. *Kuroe dienioie walgisi nog medzio uszdrausto/ smertimi numirsi* BrP 73₁₋₂.

Postpoziciškai vartoti labiau linkstama daugiaskiemenius (3 ir daugiau skiemenų) dalyvius. "Punktuose sakymų" nemažą tokių postpozicinių pažyminių grupę sudaro dalyviai turintys priešdėlius *ne-*, *nu-*: *nemirsztuntis*, *nepermanomas*, *nerimstuntis*, *neiszmanuntis*, *neiszakomas*, *neiszsemamas*, *nukriziavotas*, *numiletasis*, *nurimstuntis*.

4. Derinamasis pažyminys gali turėti ir nekontaktingę poziciją, t.y. gali būti atskirtas nuo daiktavardžio kitais žodžiais. Distancinė prepozicija bū-

dinga 5,1% "Punktuose sakymų" vartojamų prepozicinių pažyminių ir 2% – "Postilėje" (žr. 9 lentelę).

Distancinė pozicija nėra laikomi atvejai, kai derinamąjį pažyminį nuo pažymimojo daiktavardžio skiria nederinamojo pažyminio kilmininkas ar koks nors kitas derinamasis pažyminys, t.y., kai visi tie pažyminiai priklauso tam pačiam pažymimajam žodžiui. Distancinės pozicijos atvejais derinamasis pažyminys su pažymimuoju žodžiu sudaro rėminę konstrukciją.

Distancinė prepozicija būdingiausia būdvardžiu einančiam pažyminiui: (PS 8,8%, BrP 3,4%); skaitvardinis (PS 5,1%, BrP 2,4%) ir įvardinis pažyminys (PS 3,2%, BrP 1%) distanciškai vartojami rečiau, dalyviniam pažyminiui distancinė prepozicija nebūdinga – rastas tik vienas pavyzdys (žr. 10 lentelę).

Prepoziciškai vartojamas derinamasis pažyminys nuo savo pažymimojo žodžio gali būti atskirtas veiksmažodžio, veiksmažodžio su jam priklausančiais žodžiais,rieveiksmio, nederinamojo pažyminio einančio prielinksnine konstrukcija ar vietininku.

Konstrukcijų, kuriose į rėmą patenka veiksmažodis – vienas arba su priklausančiais žodžiais – abiejuose tyrinėtuose šaltiniuose yra beveik du trečdaliai.

Reykia vnt pasisakimo tami Sakramenty Kuniguy žinot skayčiaus ir sunkibes nusideimu/ idant kayp galis teyp didi ažumestu atpildimu PS 146₂₁₋₂₇. Kayggi numanot toli bay ses nes nupetno kunčias/ kuris sunu Diewo paminditu PS 156₁₈₋₂₁. Nes terp tu dwieiu wagiščiu ne mažas ira skiri us... kadung wagiste daykto szwinto dweio ki u sawimp turi piktyby PS 147₁₀₋₁₅. Ir daug swieto Diewa thd cziesu meldusi/ idant Ponas Diewas Tiewas Kristui scham sunui sawam gera ddtu palaima BrP 4₁₇₋₂₀. Schicze girdim pirma Kristu ne puiku/ bet prastu usz gimusi budu BrP 60₅₋₆.

Panašiu būdu gali būti įrėmintas irrieveiksmis:

Reykia Diewuy dekawot po izpažynimuy nusideimu/ kayp ažu didi tabay gieradeisty io PS 249₈₋₁₁. Tasay pametimas Diewo/ kuriuo teysus ir szwentas ii pameta/ prisitinka del dwieiu ipacicy priežas tu PS 199₃₀₋₂₀₀₃. Mokinkimes isch schio klausimo Iano/ idant teipo daritu wissi... kosznas potam Ukeniks ir Tiewas alba Augiwe BrP 32₂₀₋₃₀.

Kiti distancinės prepozicijos atvejai labai įvairūs, dažniausiai tarp derinamojo pažyminio ir daiktavardžio būna įsiterpę ilgos žodžių grupės, pvz.:

Kiekwieno Christus Wieszpats musu nori turet klause ito io PS 50₁₀₋₁₃. Niekas negal izakit/ kayp sunkiu tie daro gayliu ažu sawo nuodemes PS 161₂₇₋₃₀. Pana Maria dumaij/ kaip schwenta/ kaip gera Ponas Diewas isch pradžios szmogu buwa leidens BrP 99₂₃₋₂₆.

"Punktuose sakymų" neįprastą poziciją užima kai kurie nederinamieji pažyminiai reiškiami prielinksninėmis konstrukcijomis ir vietininku, jie įsiterpia tarp derinamojo pažyminio ir pažymimojo žodžio.
bet dide ir plati ira mt unčimu in lsg ewim gicu isz diu gi gta u s d o w a n u PS 301₂₈₋₃₁ Wisi o k i u a p e b t i k i b y t s b a r

Derinamojo pažyminio kontaktinė ir distancinė prepozicija

Šaltinis	Derinamojo pažyminio kontaktinė prepozicija		Derinamojo pažyminio distancinė prepozicija	
	sk.	%	sk.	%
"Punktai sakymų"	1596	94,9	86	5,1
"Postilė"	1037	98	22	2

Distancinės prepozicijos santykis su kalbos dalimis

Šaltinis	Ivardinių distancinių Skaitvardinių distancinių		Būdvardinių distancinių		Dalyvinių distancinių			
	pažyminių	pažyminių	pažyminių	pažyminių	pažyminių	pažyminių		
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	
"Punktai sakymų"	32	3,2	4	5,1	49	8,8	1	2,6
"Postilė"	5	1	2	2,4	14	3,4	--	--

n i u / abeioimu ir wargiu klausimu aba questiiu / izrišimas PS 306₅₋₈. Kitu d i d e d a r b y k a r s z t i b e aba stropibe / noras liepsnuoius pasirode PS 330₂₈₋₃₁.

Ši jų pozicija prieš daiktavardį yra žymėta.

5. Indoeuropiečių prokalbėje ir senosiose indoeuropiečių kalbose įvairūs bekirčiai ar silpnai kirčiuoti žodeliai šliedavosi prie kirčiuotų savarankiškos leksinės reikšmės žodžių ir turėdavo antrąją vietą sakinyje (Wackernagel 1953; Степанов 1989 : 225). "Punktuose sakymų" prie derinamojo pažyminio arba pažymimojo daiktavardžio gali šlietis dalelytės *jau, tik, vėl* (12 pavyzdžių), retkarčiais prievoksmis *tada* (3 pavyzdžiai), įvardis *tai* (1 pavyzdys). Dalelytės dažniausiai šliejasi prie sakinio pradžioje einančio įvardžio, būdvardžio:

A to kiti sutwerimay ne turi / p a t s t i k t a y ž m o g u s ir Anielas turi luosiby PS 325₂₋₅. P a ć i u t i k t a y t i k e i m u sakos busiu izganitays PS 258₈₋₉. T a w e l g a l i b e Diewo ir iszmintis wadinasi Christus PS 341₁₈₋₂₀. K a y r e w e l r u n k a v n t t o swieto ira labay trumpa PS 242₃₀₋₃₁. P i k t i w e l d a y k t a y maži ira nusideimay lyngwesni PS 314₂₇₋₂₉.

Prievoksmis *tada* šliejasi prie sakinio pradžioje einančio daiktavardžio:

I o n a s t a d u s z w y n t a s nesidawe aprinkt ažu Mesiašiu PS 73₈₋₁₀. P o n n a t a d u s z w y n ć i a u s i a ir luozapas iog gieray iam daboios / todrin stebeios PS 190₄₋₇.

Įvardis *tai* yra prisišliejęs prie būdvardžio:

M a ž a s t a i k u s n i š ne gal iuo pasisotint PS 270₃₂ - 271₂.

Kai minėti enklitikai įsiterpia tarp pažyminio ir pažymimojo žodžio, tai pastarieji yra labiau akcentuojami. Čia lietuvių kalbos žodžių tvarkos pakitimai atlieka panašų vaidmenį kaip daugelyje giminių kalbų senaisiais jų raidos laikotarpiais.

IŠVADOS

"Punktuose sakymų" ir "Postilėje" dominuoja derinamojo pažyminio prepozicija (PS 74,3%, BrP 89,4%).

Derinamojo pažyminio vartojimas prieš ar po pažymimojo žodžio tiesiogiai priklauso nuo to, kokia kalbos dalis tuo pažyminiu eina. Skaitvardis ir įvardis dažniausiai vartojami prepoziciskai ("Punktuose sakymų" NumN 95,2%, PronN 92,4%; "Postilėje" NumN 100%, PronN 93%): Būdvardinis ir dalyvinis pažyminys dažniau vartojamas postpoziciskai: "Punktuose sakymų" postpoziciskai vartojama 42% būdvardinių ir 69,8% dalyvinių pažyminių, o "Postilėje" atitinkamai 14% ir 32,2%.

Įvardinio ir būdvardinio pažyminio postpozicijos negalima paaiškinti vien kitų kalbų įtaka. Įvardinis pažyminys vartojamas postpoziciskai norint pabrėžti daiktavardį. Jo postpoziciją, panašiai kaip ir būdvardžio, galėjo sąlygoti sakinio intonacija. Kai kuriais atvejais įvardis, einantis po pažymimojo daiktavardžio, yra su juo susijęs apoziciniu ryšiu.

Būdvardis vartojamas po pažymimojo žodžio norint ekspresyviau pabrėžti tam tikrus teksto žodžius ar žodžių grupes. Būdvardinis pažyminys dažnai eina po pažymimojo žodžio sakinio gale ar prieš kokią nors sakinio pauzę.

Kai kurių sakralizuotų bažnytinių frazių dėmenų tvarkai galėjo turėti įtakos kitos kalbos (lotynų, lenkų). Be to, būdvardinis pažymins dažniau vartojamas postpoziciškai, kai tekste atpasakojamas kitų bažnytinių veikalų turinys. Būdvardis gali eiti po pažymimojo daiktavardžio, kai šis dar turi kokį nors kitą prepozicinį ar postpozicinį pažyminį.

"Punktuose sakymų" būdvardis po pažymimojo žodžio eina gerokai dažniau negu "Postilėje" galbūt dėl to, kad K. Sirvydas gausiau vartojo baroko epochai būdingas retorinio pobūdžio raiškos priemones.

Derinamasis pažymins gali turėti nekontaktinę poziciją. Ji būdingesnė "Punktams sakymų". Distancinės pozicijos atveju derinamasis pažymins su pažymimuoju žodžiu sudaro rėminę konstrukciją. Prepozicinis derinamasis pažymins nuo savo pažymimojo žodžio dažniausiai yra atskirtas veiksmažodžio.

Enklitinės dalelytės *jau tik vėl* užima antrąją vietą sakinyje, jos šliejasi prie stipriau kirčiuotų žodžių (derinamojo pažyminio ar pažymimojo žodžio).

LITERATŪRA

1. A m b r a z a s V. Dabartinės lietuvių kalbos žodžių tvarkos modeliai. — Lietuvos mokslų akademijos darbai. A Ser. T. 3(96), 1986, p. 92—102.
2. A m b r a z a s V. Žodžių tvarka ir baltų kalbų sakinio tipo rekonstrukcija. — Baltistica. T. 18(2), 1982, p. 100—118.
3. D u r y s M. Lietuvių kalbos sintaksė. K., 1927.
4. G i r d e n i e n ė D. Aktualioji skaida ir jos vaidmuo bei reiškimo būdai lietuvių kalboje. — Kalbotyra, T. 22(1), 1971, p.35—47.
5. G i r d e n i e n ė D. Derinamojo pažyminio vieta tarminėje ir bendrinėje lietuvių kalboje. — Baltistica. T. 17(2), 1981, p. 156—169.
6. G r e e n b e r g J. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. — Universals of language. Cambridge, 1963, p. 73—114.
7. H a w k i n s J.A. Implicational universals as predictors of word order change. — Linguistics. V. 55, N 3, 1979, p. 618— 648.
8. M e š k a u s k a s P. Lietuvių kalbos sintaksė. K., 1929.
9. P a l i o n i s J. Lietuvių literatūrinė kalba XVI—XVII a. V., 1967.
10. P a r k e r F. Typology and word order change. — Linguistics. V. 18, 1980, p. 269—288.
11. Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. V., 1957.
12. R e k l a i t i s J.K. The PIE word order controversy and word order in Lithuanian. — Papers from the 3rd International Conference on Historical Linguistics. Amsterdam, 1982, p. 369—385.
13. R o s i n a s A. Žymimasis artikelis lietuvių kalbos tarmėse ir senuosiuose raštuose. — Kalbotyra. T. 24(1), 1972, p. 83— 90.
14. R o s i n a s A. Dar kelios mintys dėl baltų kalbų artikelio, arba artroido. — Kalbotyra. T. 31(1), 1980, p. 96—98.
15. R o s i n a s A. Dėl *tulas* statuso ir kilmės. — Mūsų kalba, 1986, Nr. 2, p. 30—33.
16. R o s i n a s A. Baltų kalbų įvardžiai. V., 1988.
17. S c h w e n t n e r E. Die Wortfolge im Litauschen. Heidelberg, 1922.
18. W a c k e r n a g e l J. Kleine Schriften. Bd.1. Göttingen, 1953.
19. V a l e c k i e n ė A. Lietuvių kalbos gramatinė sistema. Giminių kategorija, V., 1984.
20. Z i n k e v i č i u s Z. Lietuvių kalbos istorija. T. 3. V., 1988.
21. Грамматика литовского языка. В., 1985.

22. М е л ь н и ч у к А.С. Порядок слов и синтагматическое членение предложения в славянских языках. Киев, 1958.
23. С и р о т и н и н а О.Б. Порядок слов в русском языке. Саратов, 1965.
24. С т е р а н о в Ю.С. Индоевропейское предложение. М., 1989.

THE POSITION OF ATTRIBUTES IN CONCORD IN OLD LITHUANIAN

Summary

Attributes of Modern Lithuanian precede the noun. They follow the noun only in the case of inverted word order. In Old Lithuanian the attribute followed the noun more often.

Modern Lithuanian has the SVO order of the major sentence constituents. By implicational universals of Greenberg if any language has the SVO word order, the genitive and the adjective follow the noun. Modern Lithuanian is inconsistent with these implicational universals.

The article deals with the position of the attribute in concord in K. Sirvydas "Punktai sakymų" and J. Bretkūnas "Postilė". Statistical data show the dominance of prepositional attribute (PS 74,3%, BrP 89,4%).

The pronoun and the numeral precede the noun more often than adjective (in "Punktai sakymų" Adj N 58%; in "Postilė" AdjN 86%).

The postposition of attributes in Old Lithuanian writings can't be explained only as a result of the influence of Slavonic languages.

A pronoun follows the noun in such cases: when the noun is stressed; when the pronoun is connected with the noun by appositional relations; it can follow the noun as a result of the intonation and rhythm of the sentence.

An adjective goes after the noun in such cases: when the adjective is stressed; when it is used in constructions with other attributes (pronoun or genitive); when it goes at the end of the sentence or before the pause. The position of the adjective in some frozen constructions of religious phraseology can be the result of Polish and Latin influence. The position of adjectives can be motivated by genre and style, e.g. postpositional adjectives in "Punktai sakymų" are more often used for rhetorical reasons.

The usage of enclitical words in the position between the attribute and the noun is being explained in connection with the law of Wackernagel.